Inskrift (enligt N. J. Ekdahls teckning):

... ars : auk : ilikʀ : auk : uar : asi : li ... - tan : þi - ... þa ...
5 10 15 20 25 30

I Kyrkoinventarium 1829 finnes följande uppgift och läsning: »Stenen som i Göransons Bautil ej finnes uptagen, har följande nästan utplånade runor:

... si - u ... alifʀ : auk : uar : asi : lu ... ania : nai
5 10 15 20 25

Med stöd av dessa båda läsningar torde man kunna återge texten:

... ok Olœifʀ ok **uar : asi** *letu ... stœin þenna ...*

»... och Olev och **uarasi** läto ... denna sten ...»

Båda läsningarna ge samma egendomliga namn **uar : asi**. Detta namn återfinnes på den runsten (Sö 210), som står rest vid Klippinge, Överselö sn. Avståndet mellan Vallby kyrka och den sörmländska runstenen är fågelvägen endast 1,5 mil, varför det är möjligt, att de båda namnen åsyfta samma person. Om namnen **uarkas**, **uarhas** oah **uarasi** se U 337, s. 72.

719. Folsberga, Vallby sn.

Pl. 59.

Litteratur: B 615, L 688, D 1: 76. J. Bureus, F a 5 mellan n:r 433 och 434, F a 10: 1 n:r 105; Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 38; C. F. Palmquist, Brev den 19/10 1827 till A. Seton (i J. G. Liljegrens brevsamling, ATA); R. Dybeck, Vallby socken (ATA); UFT h. 15 (1889), s. 355; S. Lindqvist, Jarlabankesläktens minnesmärken (i: Nordiska arkeologmötet 1922), s. 138; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 47; Handlingar i ATA (4600/26, 638/27, 5261/45).

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (i F a 10: 1); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 4 och B 615); Dybeck, D 1: 76; J. H. Söderlund, foto 1926 (ATA).

Runstenen står 20 m. NNÖ om mangårdsbyggnaden till Folsberga n:r 1, i västra kanten av vägen Eka—Skälby, vid det knä som landsvägen bildar vid Folsberga. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Ängsö».

Rhezelius anger stenens plats vara »På Fälzbärga giärde». *Ransakningarna*: »J Folssberga Norrgiärdet een Runesteen medh Skrifft på, ligger omkull, wid pass een Mans högh.» Hadorphs Resejournal: »Folsberga wid wägen.» På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen: »Follberga i Walby sochn» (B 615 och L 688: »Falsberga»). I ett brev (år 1827) till A. Seton omtalar C. F. Palmquist, att »Runstenarne i Wallby äro upreste, till och med en 3die som låg i Wallby bys gärde». Den sistnämnda »runstenen» är med all sannolikhet en av de bautastenar, som stå omkring 700 m. NÖ om Vallby kyrka.

I sin redogörelse för fornminnen i Vallby socken 1859 (ATA) skriver Dybeck: »Stenen vid Falsberga ... känner för närvarande ingen.» I en något senare rapport, som också har överskriften »Vallby socken», meddelar emellertid Dybeck: »Invid och norr om Folsberga ligger en runsten.» I *Sverikes runurkunder* anges, att stenen »står invid vägen norr om byn». — J. H. Söderlund rapporterar år 1926, att runstenen låg »på själva landsvägsrenen vid Folsberga by». Söderlund fortsätter: »Med nutida vägförbättringsmaskiner låg den farligt till, emedan vägskraporna gledo mot stenens ristade sida. Hade den fått legat några år, är det säkert att stenens bildsida blivit nött och mera otydlig än vad den nu är. Jag vidtalade fornminnesvårdaren i Vallby s:n ... att vara behjälplig att resa stenen ... Man var nödsakad att uppgräva vägens

halva körbana för att få stenen loss. Stenen är en av de tyngsta inom häradet», men slutligen blev »det möjligt att få stenen på sin plats, ett par meter väster ut, och på åkerrenen». På denna plats stod stenen till år 1945, då en flyttning åter visade sig nödvändig. Genom Riksantikvarieämbetets försorg restes stenen på en gräsbevuxen liten plan i själva kurvan, 15 m. SÖ om den plats, där den tidigare hade stått.

Rödaktig, grovkornig granit. Höjd 2,26 m., bredd 1,95 m. Ristningsytan täckes av ett tunt, grönt ytskikt. Genom detta skikt lyser i ristningslinjerna stenens röda granitfärg, vilket gör att ristningen så gott som genomgående är tydlig, ehuru den är påfallande grunt huggen. I många fall låter ristaren slingorna korsas på ett »oriktigt» sätt. Nedtill till höger har ett stycke av ristningsytan gått förlorat.

Inskrift:

+ **akyti lit** + **rita** + **st-n** + **þino** + **yfti** + **tumo . . . istr** + **lati kumo** + **ot** + **tumo** + **i lus yk baratisi** +
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

yk i þon em + **besta** + **kristnum** +
65 70 75 80

Aguti let retta stæin þenna æftiʀ Tuma (Tumma) . . . Kristr lati koma and Tuma (Tumma) i l[i]us ok paradisi ok i þann heim bæzta kristnum.

»Agute lät resa denna sten efter Tumme [sin fader?]. Krist låte Tummes själ komma i ljus och paradis och i den bästa värld för kristna.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar med sk, som i denna inskrift ha formen av ett kors. 2 **k** är ej stunget. 3 **y** är tydligt stunget. Efter 5 **i** finnas inga säkra spår av sk. 7 **i** och 10 **i** äro ej stungna. Upptill t. h. är stenen skadad i kanten; därigenom ha runorna 15 och 16 förlorat sina övre delar. 15 har sannolikt varit **i** och 16 är **n**, ehuru bst sitter något lågt, om man räknar med att runan har haft normal runhöjd. Läsningen **stino**, se nedan, är utesluten. 21 **y** är säkert, 24 **i** likaså. Efter 28 **o** är stenen avslagen. Det förlorade stycket mäter till markytan 98 cm. Här har det funnits plats för omkring 9 runor, ty till det nedre runbandet, som går vinkelrätt över stenen, är avståndet (från 28 **o**) 76 cm. Om man förutsätter, att dessa förlorade runor ha stått på samma avstånd från varandra som de närmast föregående, 21—28 + **yfti** + **tumo**, skulle det bortslagna partiet av runbandet ha kunnat bära runorna + **faþur** + **sin** +. Runföljden 21 **y**—28 **o** upptager nämligen, sk inberäknade, 78 cm av runbandet. Efter 28 **o** har sk gått förlorat. Före 29 **i**, som står längst t. h. på det nedre runbandet, finnas nu ej spår av ristning. I det nedre runbandet har det före 29 **i** funnits plats för två runor [**kr**]. 34 **a** är säkert. Sk saknas mellan 36 **i** och 37 **k**. 41 **o** är säkert, likaså sk efter 42 **t**; detta sk har hittills oriktigt uppfattats som en **n**-runa. 46 **o** är säkert. Efter denna runa går en lodrät linje ned i runbandet; denna linje utgör en fortsättning av den inre lodräta ramlinjen och skall alltså icke uppfattas som en runa. Sk saknas efter 47 **i**, 50 **s** och 52 **k**. 51 **y** och 61 **y** äro stungna. Efter 62 **k** finnes lågt i slingan en oregelbunden fördjupning, som ej kan vara avsedd som ett sk (+). Efter 63 **i** och 66 **n** saknas också sk. Däremot finnas tydliga sk efter 68 **m**, 73 **a** och 81 **m**. 70 **e** är tydligt stunget. 76 **i** har förlorat nedre hälften genom flagring. Runorna 79 **n**, 80 **u** och 81 **m** stå utanför slingan. De äro alla fullt säkra, och det är förvånande, att de tidigare ej ha iakttagits. I 80 **u** är dock bst något svag på grund av vittring.

Bureus anmärker i F a 5, att »Fälsbärga Stenen är utan Runor?» Förklaringen till detta egendomliga uttalande ligger däri, att Rhezelius icke har tagit med runorna på sin ofullbordade teckning i F a 10: 1, se fig. 154. — Hadorph (B 615): **ikyl ᛁ t** + **ritn** + **stan--** × **þano** + **ifti** × **tuko . . . iaᛁr** + **liti kumo** + **ntntumi** + **i lus yk þaratisi** + **yk i þon em n þestn** + **krist**. — Dybeck: Sk saknas vid inskriftens början.

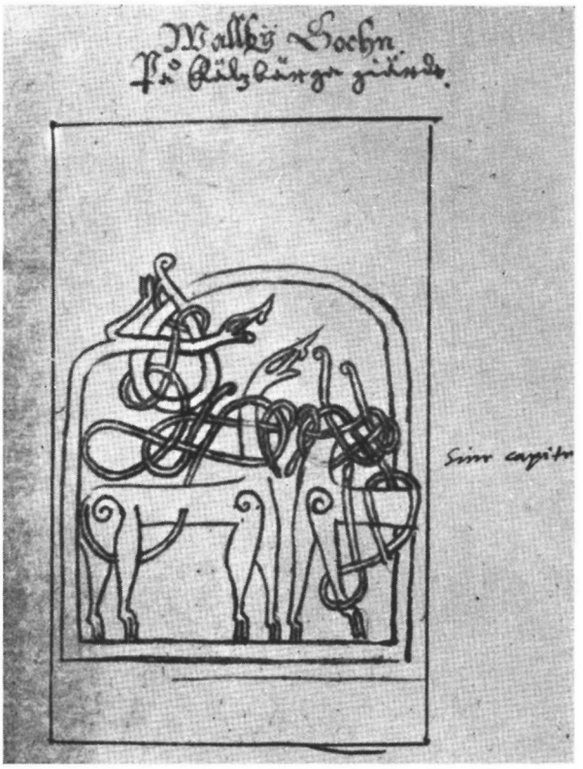

Fig. 154. U 719. Folsberga, Vallby sn. Efter teckning av Rhezelius.

1 **i**, 4 **l**. Runorna 5 **i** och 6 **l** ha ej observerats. Runföljden 1 **a** till 8 **t** uppfattas därför felaktigt som **ikylit**; uppenbarligen har Dybeck delvis stött sig på Hadorphs läsning. Runföljden 13—16 återges som »**st**...»; på avbildningen synas tre runor efter 14 **t**. 21 **i**. 27 **m** och 45 **m** läsas riktigt på avbildningen, men då inskriften återgives, transkriberar Dybeck runorna som **k**, jfr Hadorph. 34 **i**. Sk efter 42 **t** uppfattas som en **n**-runa, jfr Hadorph. Om 45 **m** se 27 **m**. 46 **i**. Sk efter 68 **m** uppfattas som **n**, jfr sk efter 42 **t**. Runorna 79—81 **num** ha förbisetts. Dybeck kommenterar läsningen med orden: »Ristaren tyckes ibland förvexlat ᚦ och ᚧ, samt tvekat mellan ᛏᚢᚠᛁ och ᛏᚢᛉᛁ.»

Inskriftens båda personnamn ha varit ovanliga. *Aguti* är hittills belagt i fem svenska runinskrifter: Ög 190, Ög 232, Sö 219, U 719 och L 719 Grop-Norrby, Vårfrukyrka sn.

Tummi (*Tumi*) är väl känt från skånska runinskrifter, och det var under medeltiden mycket vanligt på danskt område, se *DGP* sp. 1493. Namnet är ett kortnamn till *Þormundr* o. a. och har sålunda uppstått på samma sätt som t. ex. *Tobbi* till *Þorbiorn*, se U 229, s. 380.

Det intressanta uttrycket *i lius ok paradisi* återfinnes på några andra stenar. Carl Säve diskuterar uttrycket i *UFT* h. 4 (1875), s. 24: »Ordet *lus* eller *lius* har hittills ansetts betyda: ljus (*lus* för lius); men det betyder utan tvifvel snarare: förlossning, näml. från synden eller verlden. De kunna väl ock vara två sjelfständiga ord, ehuru liktydiga, dock utgående från ett i Nordiskan förloradt, men i Götiskan befintligt starkt verb *liusan* (*laus*, *lusum*, *lusans*), eg. vara, blifva lös, förlossad, hvaraf isl. *los* n., lösning.» Säves tolkning är säkerligen oriktig; **lus** (**lius**) återger med all sannolikhet ordet *lius* 'ljus' och åsyftar det himmelska ljuset, se vidare U 160, s. 238.

Också inskriftens slut är av stort intresse. Att runföljden 63—81 **i þon em** + **besta** + **kristnum** + hittills har översatts felaktigt, beror på att de tre sista runorna **num** ej ha observerats.

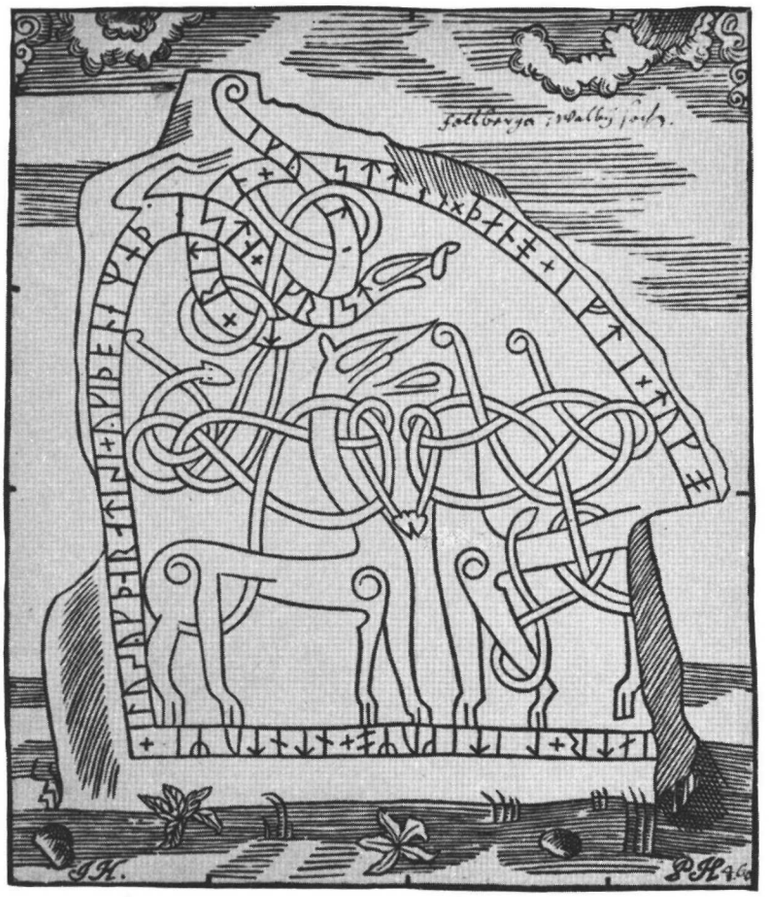

Fig. 155. U 719. Folsberga, Vallby sn. Efter B 615.

Brate anser, att Folsberga-stenen har ristats av den ristare, som har signerat U 692, se *Svenska runristare*, s. 47. De stora olikheterna i skrivningar, huggningsteknik, runformer och skiljetecknens bruk och utseende visa, att förslaget är oriktigt; att det har framställts, förklaras av att Brate icke hade tillfälle att själv granska ristningarna, jfr U 691 och 692.

Det torde likväl icke vara omöjligt att fastställa, vem som har ristat den märkliga Folsberga-stenen; det beror på att ristningens runformer, skrivningar och ornamentik ha så många karakteristiska drag. Bland dessa kunna här följande anföras: 1) **b**-runan har formen ᛒ; **o**-runan har formen ᛭; **a**- och **n**-runorna ha ensidiga bst, vilka i regel utgå nästan vinkelrätt från hst; **y**-runorna ha en bred form; sk har formen av ett kors, ej kryss. 2) **o**-runan användes i betydelsen nasalerat *a*: **þino**, **tumo**, **kumo**, **ot**, **þon**. De gamla diftongerna betecknas monoftongiskt: **st - n**, **em**. Prepositionen 'efter' skrives **yfti**; 'och' skrives **yk**. *h* saknas i början av ord: *em*. 3) De ornamentala, upprättstående fyrfotadjuren ha mycket lång hals, och svansen går mellan bakbenen. Alla dessa drag passa in på ristaren Livsten, vilkens verksamhetsområde omfattar just dessa trakter. Därtill kommer, att huggningstekniken visar fullständig överensstämmelse med t. ex. den av Livsten signerade U 760; jfr S. B. F. Jansson, *Några okända uppländska runinskrifter* (i: *Fornvännen* 1946, s. 271 f.). Under sådana omständigheter har man rätt att räkna Folsberga-stenen till Livstens verk, trots att han icke har signerat denna ristning, som kan betecknas som hans intressantaste. Livstens verksamhetstid anses ha infallit på 1030- och 1040-talet.